

Våld i nära relationer — omhändertagande av kvinnor utsatta för fysiskt, psykiskt eller sexuellt våld

Vårdprogram utarbetat i samarbete mellan Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Akademiska sjukhuset och Primärvården.

Kontaktpersoner

Verksamhetschef Åsa Witkowski, kvinnofridsenheten, NCK
018-611 28 01

Distriktsläkare Elisabeth Tönnesen, Eriksbergs vårdcentral, Uppsala
018-611 79 00

DETTA VÅRDPROGRAM är tänkt att ge vägledning vid handläggning av kvinnor över 18 år som utsatts för våld i en nära relation och söker sjukhus eller primärvård i Region Uppsala. Med våld menas fysiskt våld, psykiskt våld (till exempel i form av hot och trakasserier) samt sexuellt våld. Även hedersrelaterat våld och förtryck behandlas i vårdprogrammet. All handläggning ska utgå från lagstiftning, föreskrifter och Socialstyrelsens allmänna råd. SOSFS 2014:4 reglerar vårdgivarens ansvar för våld i nära relationer.

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, är ett nationellt kunskaps- och resurscentrum vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset. Centrumet arbetar på regeringens uppdrag med att höja kunskapen om mäns våld mot kvinnor på nationell nivå och utveckla metoder för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor.

Den kliniska enheten vid Akademiska sjukhuset driver kvinnofridsmottagningen och den nationella stödtelefonen Kvinnofridslinjen. Kvinnofridsmottagningen har tidsbeställd mottagning vid ingång 18 på Akademiska sjukhuset måndag till fredag. Akuta besök tas emot direkt under kontorstider. Kvinnofridslinjen, telefonnummer 020-50 50 50, är öppen dygnet runt årets alla dagar och besvarar samtal både från våldsutsatta och yrkesverksamma.

Gun Heimer

Professor, överläkare, chef för Nationellt centrum för kvinnofrid

Innehåll

Hälso- och sjukvårdens ansvar	3
Fysiskt och psykiskt våld	3
Sexuella övergrepp	3
Hedersrelaterat våld och förtryck	4
Upptäcka och identifiera våld	4
Akuta skador	4
Sena effekter	5
Varningstecken	5
Vanliga reaktionsmönster	5
Professionellt bemötande	6
Medicinskt omhändertagande och dokumentation	6
Dokumentation	6
Skyddat sökord	7
Spårsäkring	7
Uppföljning	7
Rättsmedicinsk undersökning	8
Rättsintyg	8
Polisanmälan och sekretess	8
Samverkan	9
Barnen	9
Läshänvisningar och fördjupning	10
Telefonnummer	11
Socialtjänster i övriga länet	11

Hälso- och sjukvårdens ansvar

Hälso- och sjukvården har ansvar för att våldsutsatta kvinnor får ett adekvat medicinskt och psykosocialt omhändertagande. Även tandvården kan medverka till tidig upptäckt, behandling och dokumentation av odontologiska skador.

Hälso- och sjukvården spelar också en central roll i omhändertagandet av kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp. Det finns starkt vetenskapligt stöd för att ett liv under förtryck, där våld eller hot om våld förekommer, påverkar hälsan negativt. Våldsutsatta kvinnor söker hälso- och sjukvården med akuta skador och kroniska besvär orsakade av våldet. Därför måste våld som orsak till sjukdom och ohälsa undersökas för att vårdgivaren i enlighet med hälso- och sjukvårdslagen ska kunna erbjuda god vård. Att rutinmässigt ställa frågan om våld visar att hälso- och sjukvården och tandvården tycker att det är en viktig del i bedömningen av patientens hälsa. När det gäller våldsutsatthet kan en öppet ställd fråga stimulera patienten att aktivt se på sin situation för att sedan ta ställning till om och hur hon vill förändra den. Själva frågan startar en process.

Region Uppsala har antagit en rutin som innebär att alla kvinnliga patienter ska tillfrågas om våld, se DocPlus. Frågor om våldsutsatthet ingår i mödrahälsovårdens basprogram för gravida.

Fysiskt och psykiskt våld

Våld kan vara den uppenbara orsaken till att kvinnor söker vård och akutsjukvården kan vara den enda kontakt kvinnan har med sjukvården. Akutsjukvården ska ge ett adekvat medicinskt omhändertagande och behandla skadorna, men också erbjuda och hänvisa kvinnan till ett psykosocialt stöd. Systematiskt utövat våld har visats ha långtgående konsekvenser för hälsan. Utsattheten kan ge avtryck i hälsan och leda till att kvinnan söker för kroppsliga symtom eller psykiska besvär var som helst i vårdkedjan. Bakomliggande orsak måste utredas för att kvinnor ska få rätt hjälp.

Sexuella övergrepp

Akut omhändertagande efter ett sexuellt övergrepp omfattar en medicinsk undersökning med medicinska prover och spärsäkring. Den som

har utsatts för ett sexuellt övergrepp har flera grundläggande behov, både akut och långsiktigt och för handläggning av akuta sexuella övergrepp hänvisas till *Handbok – Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*, samt *Guide för omhändertagande efter sexuella övergrepp*. Dessa finns tillgängliga på www.nck.uu.se. Se även DocPlus för övriga rutiner under ämnesområde ”våldsutsatthet i nära relationer”.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck kan ses som en form av mäns våld mot kvinnor. Några kännetecken sägs vara utmärkande för det hedersrelaterade våldet och förtrycket. Därför är det relevant att i vissa sammanhang skilja hedersrelaterat våld från annat våld mot kvinnor. FN definierar detta som en del av en traditionell familjeideologi, vilken bestämmer villkoren för kvinnors sexualitet och familjeroll. Identiteter och handlingar som bryter mot dessa normer kan ge upphov till starka sanktioner och även dödligt våld. Hbtq-personer kan också vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck på grund av sin sexuella läggning eller sin könsidentitet. Våldet kan riktas både mot kvinnor och män. Enskilt samtal och vid behov professionell tolk, gärna telefontolk, är nödvändigt för att skapa möjlighet för kvinnan att berätta.

Upptäcka och identifiera våld

Våldsutsatta kvinnor söker för både fysiska och psykiska besvär orsakade av våldet. Förutom fysiska skador och akuta krisreaktioner söker många kvinnor sjukvården för symtom av kronisk karaktär. Ofta är de inte medvetna om att symtomen kan hänga samman med det våld de utsatts för. Kronisk smärtproblematik, svårförklarliga psykosomatiska symtom och psykiska besvär är vanligt och leder till mycket lidande, onödiga utredningar och samhällskostnader. Andra konsekvenser kan vara att patienten inte tolererar vissa undersökningar.

Möjligheten att patienten varit utsatt för våld finns vid dessa fynd:

Akuta skador

- Blåmärken, kontusioner, strypmärken, frakturer, stickmärken, brännskador, bortslitet hår.

- Skador på flera ställen på kroppen.
- Blåmärken av olika ålder kan tyda på upprepad misshandel.

Sena effekter

- Kronisk smärta och psykosomatiska symtom.
- Psykiska symtom som ångest, depression, självmordsbenägenhet, ätstörningar, missbruk.
- Posttraumatiskt stressyndrom.
- Sexuell dysfunktion.

Varningstecken

- Uppgiven orsak till skadan stämmer inte överens med skadans utseende.
- Tidigare akuta sjukvårdsbesök med oklar skadebild.
- Kvinnan har sökt upprepade gånger för diffusa åkommor.
- Kvinnan har väntat länge med att söka vård.
- Partnern är överbeskyddande, kontrollerande eller vägrar lämna kvinnan ensam.

Vanliga reaktionsmönster

- Svårigheter att genomgå gynekologisk undersökning eller urinkateterisering efter sexuellt övergrepp.
- Svårigheter att genomgå rektalpalpation efter analt övergrepp.
- Ovanligt stark reaktion på undersökning av mun och svalg efter oralt övergrepp.
- Oförmåga att vistas i trånga utrymmen, till exempel i samband med datortomografi, efter att ha blivit fasthållen.

De omedelbara konsekvenserna av våldet handlar i huvudsak om fysiska skador och kräver akut behandling och uppföljning. Våldet kan också få mer långtgående konsekvenser än direkta skador. Handläggningen är viktig så att omhändertagandet blir korrekt och vårdgivaren kan erbjuda stöd och alternativ. Det finns möjlighet att diskutera detta med kvinnofridsenheten vid NCK. Dagtid hänvisas till kvinnofridsmottagningen och jourtid till Kvinnofridslinjen.

För telefonnummer, se sidan 11.

Professionellt bemötande

Våldsutsatta kvinnor känner ofta skuld och skam över sin situation. Ett gott bemötande är en förutsättning för att kvinnan ska känna tillit och våga berätta om våldet. Grunden för ett bra omhändertagande är att lyssna, fråga och tro på kvinnans historia.

- Prioritera handläggningen så att kvinnan slipper vänta.
- Ge möjlighet att tala i enrum utan eventuell medföljande partner.
- Använd auktoriserad tolk vid behov.
- Framhåll att frågor om våld är rutin i vården.
- Fråga rakt på sak om kvinnan blivit slagen, knuffad, sparkad etc.
- Undvik att blanda in egna värderingar.
- Förmedla att det finns hjälp att få.

Det är vanligt att kvinnor som utsatts för våld inte identifierar sig som en ”misshandlad kvinna”. Ofta förringar kvinnan våldet och försvarar förövaren.

Medicinskt omhändertagande och dokumentation

Våldsutsatta kvinnor söker ofta hjälp inom hälso- och sjukvården för såväl akuta som kroniska besvär. Akuta fysiska skador omhändertas på akutmottagningarna i länet eller på vårdcentralerna. Det är viktigt att skador dokumenteras eftersom de kan utgöra stödbevisning i en framtida rättsprocess.

Akuta sexuella övergrepp handläggs vanligtvis via kvinnofridsmottagningen av jourhavande gynekolog på Akademiska sjukhuset. Se *Handbok* och *Guide*, www.nck.uu.se.

Om kvinnan behöver sjukhusvård läggs hon in på den klinik som är relevant för skadan.

Dokumentation

Hela kroppen ska undersökas och alla skador dokumenteras.

Beskriv

- Typ av skada – till exempel blåmärke, rivmärke, skärsår.
- Skadans storlek, form och färg.

- Lokalisation – använd kroppsmall.
- Fotografera med digitalkamera, använd måttband som appliceras invid skadan. Ta en översiktsbild samt närbilder. Ange höger eller vänster och kroppsdel.

Ny dokumentation kan behöva göras senare då blåmärken framträder tydligare efter någon till några dagar.

Skyddat sökord

Det finns möjlighet att dokumentera våldsutsatthet under ett eget sökord, ”våldsutsatthet i nära relationer”, i Cosmic. Patienten har inte direktåtkomst till sökordet via ”Mina vårdkontakter”. Vårdsystemsamordnare kan ombesörja att sökordet läggs in.

Spårsäkring

Topsprov för DNA-analys kan tas med en bomullspinne fuktad med NaCl-lösning från besudlingar – till exempel blod, saliv. Ange lokal.

Uppföljning

Den våldsutsatta kvinnan ska erbjudas återbesök eller uppföljande samtalskontakt. Kvinnofridsmottagningen tar emot både akuta och planerade besök under kontorstid. Samtalsstödet kan också ges i primärvården. Om kvinnan redan har kontakt med psykiatri är det naturligt att uppföljningen sker där. Behandlingen omfattar kristerapi, motiverande och stödjande samtal och syftar till en förändringsprocess.

Ibland behövs mer djupgående behandling som psykoterapi, grupp-terapi eller ptsd-behandling.

Det finns alltid möjlighet att hänvisa till den nationella stödtelefonen Kvinnofridslinjen (020-50 50 50) för kvinnor som utsatts för hot och våld. Även anhöriga och personal är välkomna att ringa. Stödtelefonen är öppen dygnet runt. Samtalet är kostnadsfritt och syns inte på telefonräkningen. Personalen som svarar på samtalen är socionomer eller sjuksköterskor med vana att möta människor i kris eller i svåra livssituationer.

Rättsmedicinsk undersökning

Om händelsen är polisanmäld kan polisen begära rättsmedicinsk undersökning. Den utförs av rättsläkare som även utfärdar rättsintyget. Kvinnofridsmottagningen har ett speciellt avtal som innebär att patienten kan remitteras för rättsmedicinsk undersökning även om inte polisanmälan gjorts.

Rättsintyg

Rättsintyg är ett skriftligt medicinskt utlåtande som endast utfärdas efter begäran från polis eller åklagare i samband med en brottsutredning eller rättegång. Begäran ska vara skriftlig och ange de specifika frågeställningar som rättsintyget ska besvara. Se *Handbok – Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens ombändertagande av offer för sexuella övergrepp*.

I regel skrivs rättsintyget av rättsläkare utifrån journalanteckningar och det är därför mycket viktigt att dessa är noggrant utförda. Den undersökande läkaren kan anmodas att utfärda rättsintyg när undersökningen är svår att utföra i efterhand, som till exempel när en skada suturerats.

Det är lika viktigt att dokumentera noggrant även om händelsen inte är polisanmäld. Dels kan polisanmälan göras i efterhand, dels kan bevis på upprepade mindre grova misshandelstillfällen vara avgörande vid åtal för brottet grov kvinnofridskränkning.

Polisanmälan och sekretess

Motivera till polisanmälan och erbjud stöd under rättsprocessen. Om inte kvinnan vill polisanmäla kan man i fall där påföljden är mer än ett års fängelse frågå sekretessen och anmäla från vårdens sida.

Vid tveksamhet kan polis eller åklagare rådfrågas utan att kvinnans identitet röjs. Se sekretessgenombrott i *Handbok – Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens ombändertagande av offer för sexuella övergrepp*. Vid önskemål om ökad sekretess finns möjlighet att få journalen förseglad eller spärrad. Se vidare instruktion på intranätet Navet.

Rutin för person med skyddade personuppgifter finns i DocPlus, se även SOSFS 2008:14.

Samverkan

Våld i nära relation är komplext och många gånger krävs insatser från flera olika myndigheter och organisationer. Vårdgivaren ska samverka internt för att samordna hälso- och sjukvårdens insatser, samt externt för att skapa bästa möjliga förutsättningar enligt SOSFS 2014:4. Genom god samverkan mellan hälso- och sjukvården, polis, socialtjänst och ideella organisationer som kvinnojour och brottsofferjour kan stödinsatserna förstärkas och kvinnan få den hjälp hon behöver.

I socialtjänstlagen betonas kommunernas skyldighet att bistå våldsutsatta kvinnor.

Barnen

Barn som växer upp i familjer där våld förekommer påverkas i så hög grad att de betraktas som brottsoffer.

Enligt kapitel 14 §1 i Socialtjänstlagen har hälso- och sjukvårdens personal en skyldighet att anmäla när misstanke uppkommer om att barn eller ungdom under 18 år blivit utsatta för övergrepp eller på annat sätt far illa. Det är socialtjänsten som har utredningsskyldighet. Se vidare rutin i DocPlus. Blankett för anmälan finns även i sökordsmallen för våldsutsatthet.

Socialnämnden får informera den som gjort anmälan om att utredning har inletts, inte har inletts eller redan pågår (SFS 2012:776).

Läshänvisningar och fördjupning

Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar. Heimer, Björck, Kunosson (red). Studentlitteratur 2014.

Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen (NCK-rapport 2010:4)

Som ett komplement till rapporten finns ett utbildningsmaterial och en dvd med åtta korta utbildningsfilmer, *Att ställa frågan om våld*. Utbildningspaketet har som syfte att ge personal inom hälso- och sjukvården ett konkret stöd i arbetet med att ställa frågor om våldserfarenheter.

Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder (NCK-rapport 2011:2)

Handbok – Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp (NCK-rapport 2008:1)

Kvinnlig omskärelse/ könsstympning i Sverige – en kunskaps- och forskningsöversikt (NCK-rapport 2011:01)

Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa (NCK-rapport 2014:1)

Samtliga rapporter från NCK kan laddas ner eller beställas kostnadsfritt via webbplatsen www.nck.uu.se.

Utbildningsplattformen Ping-Pong tillhandahåller webbutbildningar för regionen såsom:

- *Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, e-kurs*
- *Att ställa frågan om våld och dokumentera våldsutsatthet*
- *Spårsäkering efter sexuella övergrepp, dukning och förberedelser*

NCK:s kunskapsbank, www.nck.uu.se/kunskapsbanken

Kunskapsbanken samlar kunskap inom områdena mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Den innehåller aktuell information om forskning, publikationer från myndigheter, nyskrivna ämnesguider, litteraturtips samt en söktjänst.

Kvinnofridslinjens webbplats, www.kvinnofridslinjen.se

Kvinnofridsombudens webbplats, www.akademiska.se/nck

Telefonnummer

För rådgivning i handläggningsfrågor under kontorstid, ring avdelningschef 018-611 29 97 eller medicinsk sekreterare 018-611 27 92 på kvinnofridsmottagningen.

Under jourtid, ring Kvinnofridslinjen 020-50 50 50. Det är en nationell stödtelefon som drivs av NCK. Stödtelefonen är öppen dygnet runt för våldsutsatta kvinnor och deras närstående. Även yrkesverksamma är välkommen att ringa.

Akademiska sjukhuset	018-611 00 00 vx
Kvinnofridsmottagningen, NCK	018-611 29 97, 018-611 27 92
Kvinnofridslinjen	020-50 50 50
Polismyndigheten i Uppsala län	Akut 112, ej akut 114 14
Socialtjänsten i Uppsala kommun	018-727 00 00 vx
Socialjouren (från kl 16)	018-15 00 00 eller 112
Nexus	018-727 52 47

Nexus tillhör Uppsala kommuns socialtjänst och är en stödverksamhet för våldsutsatta.

Socialtjänster i övriga länet

Enköpings kommun	0171-62 51 25
Heby kommun	0224-360 00 vx
Håbo kommun	0171-525 00 vx
Knivsta kommun	018-34 70 00 vx
Tierps kommun	0293-21 80 88
Älvkarleby kommun	026-830 00 vx
Östhammars kommun	0173-860 00 vx

Nationellt centrum för kvinnofrid
Akademiska sjukhuset, ingång 17-18
751 85 Uppsala
018- 611 27 93

www.nck.uu.se
www.akademiska.se/nck